

**ПРИВАТНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МЕДИКО-ПРИРОДНИЧИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
МЕДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ**

**КАФЕДРА МЕДСЕСТРИНСТВА І ГРОМАДСЬКОГО ЗДОРОВ'Я
Спеціальність 229 «Громадське здоров'я» І9 «Громадське здоров'я»**

**Навчальна дисципліна
СОЦІОЛОГІЯ**

Атестація самостійної роботи

Самостійність студента (independence of the student) – це вміння систематизувати, планувати, здійснювати, контролювати й регулювати свою навчально-професійну діяльність і пізнавально-розумові дії без очевидної допомоги й прямого керівництва з боку викладача.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Автентичне тлумачення норм права – офіційне нормативне роз'яснення дійсного змісту норми права, яке здійснюється суб'єктом, що її видав.

Адаптація соціальна – це процес пристосування індивіда, до умов життєдіяльності, до рольових функцій та норм поведінки, до форм соціальної взаємодії, котрі склалися у спільноті, до складу якої індивід інтегрується.

Адаптація виробнича – процес утворення і розвитку взаємних зв'язків та відносин працівника з усіма сферами виробничої організації (підприємства). Мета цього процесу, з одного боку – створення умов для всебічного розвитку особистості, з іншого – забезпечення ефективності реалізації підприємством своїх виробничих функцій.

Агенти соціалізації - це люди та установи, діючи соціальні суб'єкти, за допомогою яких людина соціалізується шляхом навчання, завдяки процесам комунікації та долучення до культури.

Аналітичне дослідження не лише описує елементи явища або процесу, що вивчається, але й дозволяє виявити причини, які лежать в його основі. Пошук причинно-наслідкових зв'язків – головне призначення цього дослідження.

Аналіз документів – сукупність методологічних принципів, які застосовуються для одержання з документальних джерел соціологічної інформації, необхідної для вирішення дослідницьких завдань (вивчення проблемної ситуації, всебічного аналізу об'єкта, максимально повної і глибокої інтерпретації одержаних даних).

Андрогінність – вищий рівень спорідненості рис маскулінності та фемінності, досягнутий однією особою.

Анкетне опитування – один з основних методів опитування, який застосовується в соціологічних дослідженнях.

Анімізм (від лат. «аніма» – душа) одна із примітивних форм релігії, пов'язана з вірою в існування духів, одушевленість усіх предметів і явищ оточуючого світу; погляд, згідно з яким люди, тварини, явища природи одночасно з чуттєвим сприйняттям мають особливий, активний, незалежний від тілесної природи початок – душу.

Анкета соціологічна – основний інструментарій збору вихідного матеріалу у масових широкомасштабних соціологічних опитуваннях.

Анкетер – особа, яка здійснює збір соціологічної інформації методом анкетного опитування респондентів.

Анкетне опитування – метод збору соціальної інформації, за яким спілкування між дослідником і респондентом здійснюється за допомогою інструментарію – стандартизованої анкети.

Асоціалізація – засвоєння особистістю норм, цінностей, ролей, стереотипів поведінки, які спричиняють деформацію суспільних відносин, дисгармонію у взаємодії людини і суспільства.

Атестація кадрів – процедура оцінки результатів діяльності працівників за певний проміжок часу (як правило, проводиться раз в 3-5 років).

Атестація кадрів ставить дві мети: по-перше, дати рекомендації щодо подальшого використання працівника в колективі; по-друге, вказати йому на недоліки в роботі і визначити шляхи їх усунення. Управлінська практика нараховує десятки різних форм і способів атестації спеціалістів. Найбільш поширені з них: — біографічний метод – оцінка працівників на основі їх біографічних (анкетних) даних; — опис і оцінка результатів того, що зроблено працівником за певний проміжок часу (на основі усних, письмових характеристик на працівника, складених його безпосереднім керівництвом); — метод узагальнення незалежних характеристик – порівняння декількох характеристик на працівника, отриманих від різних осіб; — метод систематичних спостережень за працівником з періодичною фіксацією результатів оцінки; — анамнестичний метод – аналіз самим працівником своїх дій в конкретних виробничих ситуаціях, що реально мали місце; — тестування – оцінка успішності розв'язання працівником, спеціально підготовлених контрольних завдань або змодельованих виробничих ситуацій. У чистому вигляді (на практиці), як правило, вищезгадані методи рідко використовуються. Найчастіше має місце їх комбінація, поєднання в залежності від специфіки виконуваної роботи чи підприємства.

Безробіття – соціально-економічне явище, яке виявляється в невикористанні частини працездатного населення в суспільному виробництві.

Безробіття добровільне – безробіття, зумовлене, зазвичай, небажанням працювати.

Безробіття застійне – породжується значним часом відсутності роботи.

Безробіття інституціональне – викликане недостатньо ефективною організацією ринку праці.

Безробіття класичне – виникає в результаті звільнення частини робочої сили без зниження обсягів виробництва з метою підвищення заробітної плати робітникам, що залишилися.

Безробіття приховане – наявність значної кількості безробітних, яких офіційно статистика не враховує або приховує навмисно.

Безробіття структурне вживають у значенні «складове», тобто таке, яке виявляється під впливом зміни споживацького попиту, технологій та ін., що в свою чергу змінюють структуру загального попиту на робочу силу.

Безробіття циклічне – викликане спадом виробництва, кон'юктурними коливаннями в економіці.

Безробіття фрикційне (від лат. frictio – тертя) – пов'язане з переходом працівників з однієї роботи на іншу добровільно або із звільненням з ініціативи адміністрації з причин, які не стосуються змін на виробництві, або із пошуком роботи вперше.

Біблія (з грец. – книги) – священна книга в християнстві, стародавня пам'ятка писемності, створена протягом величезного історичного періоду – від II ст. до Н.Х. до XIII ст. н. е. Біблія складається з двох частин – Старого і Нового Завітів. Старий Завіт (39 книг) визнається як священне писання іудеями (Тора) і християнами, Новий Завіт (29 книг) – тільки християнами. Згідно з церковною догматикою, Біблія вважається «богонатхненним словом». Наукою доведено, що в Біблії знайшли відображення соціальні умови життя стародавніх людей, їх культури, художня творчість, норми моралі, релігійно-філософські і етичні принципи.

Бідність-неспроможність працюючої особи забезпечити базовий рівень життя свого і своїх членів родини. Бідність визначають як відносну і абсолютну(за межею бідності) відповідно до рівня матеріального забезпечення.Світовий банк у 2025 році вніс зміни в методику підрахунку кількості населення, що перебуває за межею бідності. В Україні, яку Світовий банк відніс до країн з доходами, вищими за середні, межею бідності вважається зарплата в розмірі 8,30 доларів на день.Відтепер для країн з низьким рівнем доходів межа бідності становить 3 долари на день замість 2,15 долара. Для країн з доходами, нижчими за середні, бідною вважається людина, що в день витрачає до 4,20 доларів замість 3,65 долара в попередній методиці. Для країн з доходами, вищими за середні, межа бідності тепер — 8,30 доларів на день, а не 6,85 долара.Це підвищення пов'язане з глобальною інфляцією та зміною купівельної спроможності американського долара, у якому Світовий банк обліковує статистичні дані.Україну Світовий банк ще в липні 2024 року зарахував до країн з доходами, вищими за середні, а тому межа бідності для розрахунків щодо України становить 8,30 доларів на день. Якщо перевести в гривні, то йдеться про 345,28 гривні на день або 10 358,4 гривні на місяць.Наразі середній розмір місячної пенсії від Пенсійного фонду в Україні становить 5789,05 гривень, а середня зарплата — 23 460 гривень. Тож середньостатистичний український пенсіонер живе за межею бідності, відповідно до класифікації Світового банку.За даними системи Опендатабот, 3,9% українських пенсіонерів отримують пенсію

в розмірі 2001-3000 гривень, 32,3% — в розмірі 3001-4000 гривень, 20,4% — в розмірі 4001-5000 гривень, 28,9% — в розмірі 5001-10 000 гривень, 14,5% — понад 10 000 гривень. Загалом в Україні налічується 10,3 мільйона пенсіонерів. Отож, щонайменше 8,8 мільйона пенсіонерів живуть за межею бідності. У 2024 році Світовий банк підрахував, що в Україні близько третини населення — 29% або 9 мільйонів громадян — живуть у бідності. Порівняно з 2020 роком ця цифра зросла на 1,8 мільйона громадян. В Європі схожий показник має Косово (25%). Україна має більший показник бідності, аніж, наприклад, Гватемала, Марокко, Бангладеш, Індія, Шрі-Ланка, Узбекистан та Киргизія

Біографічний метод – вивчення індивідуального шляху і життєвого досвіду особистості від дорослого життя і старіння.

Валідність інформації – підтвердження (доказ), що досліджувалися (вимірювалися) саме ті явища, які передбачалися дослідити.

Варварство – одна з історичних стадій розвитку людства, що пришила на зміну дикості і передує цивілізації; антигуманні та антикультурні дії та вчинки.

Велика група – це об'єднання багатьох людей, які не перебувають у безпосередньому контакті, взагалі не можуть знати про існування один одного. **Верифікація** – (від лат. *verus* – істинний і *facio* – роблю) – перевірка, емпіричне підтвердження теоретичних положень науки шляхом зіставлення їх з об'єктами спостереження, експериментом, іншими підтверджувальними даними.

Взаємодія – це взаємозалежний обмін діями, процес безпосереднього чи опосередкованого впливу людей один на одного, що породжує їхню взаємозумовленість і взаємозв'язок між ними.

Вибори – процес, у результаті якого певна сукупність людей шляхом голосування формує державний орган або заміщує вакантну вибру посаду.

Вибіркова сукупність, або вибірка – це частина генеральної сукупності, її зменшена модель, що відображає та відтворює основні характеристики останньої.

Вимірювання – це кількісне оцінювання впливу різних факторів на розвиток соціальних процесів у різних сферах суспільства.

Виробництво – процес створення матеріальних благ, необхідних для існування та розвитку людського суспільства. Виробництво завжди має передумовою взаємодію двох чинників: особистісного (робоча сила) та речового (засоби виробництва).

Вищий клас – стратифікаційна група, яка займає домінуюче і найбільш привілейоване місце в суспільній системі. Ті члени реально контролюють основну частину суспільних ресурсів (економічних, політичних), як правило, мають високий рівень освіти і кваліфікації, а отже, займають найбільш престижні місця в соціальній ієрархії.

Відродження (Ренесанс) – соціальний та духовний рух у Європі XIV– XVI ст., спрямований на відродження античної культури.

Відкриті стратифікаційні системи – (класові) базуються на набутих статусах особистості – освіта, рівень доходів, допуск до прийняття владних рішень і передбачають можливість достатньо високої соціальної мобільності, пов'язаної з реалізацією соціального потенціалу особистості. Приналежність до вищих соціальних страт надає її членам певні переваги, привілеї у взаємодіях з представниками інших груп, сприймається суспільною свідомістю як більш престижна.

Відбір професійний – добір людей для професійного навчання або для виконання певної трудової діяльності. Його мета – досягнення найбільшої відповідності професії (реальної діяльності) і індивідуально-психологічних якостей людини, що забезпечує високу надійність, ефективність і якість праці. **Влада** – це право і реальна можливість здійснювати свою волю, нав'язуючи її іншим людям. За словами Б. Рассела, влада є таким же фундаментальним поняттям в суспільних науках, а поняття енергія – у фізиці. Влада існує у будь-якому суспільстві і є результатом існування відмінних інтересів. Влада є наслідком виникнення суспільних станів, прошарків і відповідних відносин між ними. Вона необхідна для організації суспільного виробництва, для узгодження інтересів і дій різних соціальних груп, для підтримки життєздатності та збереження цілісності суспільства.

Включене спостереження (спостереження зсередини), коли спостерігач стає повноправним учасником групи, яку він спостерігає.

Готика – художньо-естетичний стиль у мистецтві середньовічної Європи, сформований на основі міської та лицарської культури.

Гендерна соціологія – галузь соціології, яка вивчає закономірності диференціації чоловічих і жіночих ролей, статеві відмінності на всіх рівнях та їх вплив на людське існування, співіснування, на особливості соціальної організації, специфіку чоловічої та жіночої соціальних спільнот.

Гендерна соціалізація є процесом засвоєння гендерних (соціостатевих) ролей і відтворення типів поведінки, очікуваних суспільством від чоловіків та жінок.

Гендерні стереотипи – механізми, що забезпечують закріплення і трансляцію гендерних ролей від покоління до покоління.

Генеральна сукупність – це об'єкт дослідження, на який розповсюджуються висновки соціологічного аналізу. Генеральні сукупності ділять на кінцеві і (практично) безкінцеву, конкретні і гіпотетичні, однорідні і неоднорідні.

Гендер – це соціальні очікування щодо того, яку поведінку вважати прийнятною для представників кожної статі. Гендер – це не фізичні характеристики, якими відрізняються чоловіки й жінки, а соціально сформовані риси чоловічості та жіночості.

Гендерна соціологія – галузь соціології, що вивчає закономірності диференціації чоловічих та жіночих ролей, статеві відмінності на всіх рівнях та їх вплив на людське існування та співіснування, на особливості соціальної організації, специфіку чоловічої та жіночої соціальних спільнот.

Гендерні дослідження – різновид соціальних досліджень, які досліджують нерівні можливості чоловіків та жінок для самореалізації в приватному та суспільному житті, різне ставлення до них в суспільстві.

Гендерний підхід – аналіз відносин влади, які організовані на основі культурно-символічного визначення статі. Гендерний підхід орієнтований на формування і утвердження політики рівних, не залежних від статі, можливостей самореалізації в різних сферах соціального життя.

Гендерні стереотипи – це один із видів соціальних стереотипів, заснований на прийнятих в суспільстві уявленнях про маскулінне та фемінне.

Гендерний дисплей – багатоманітність проявів, пов'язаних з приписаними суспільством нормами чоловічої та жіночої дії і взаємодії.

Гендерна соціалізація – процес засвоєння індивідом культурної системи гендеру того суспільства, в якому він живе, своєрідна суспільне конструювання різниці між статями.

Гендерні ролі – один із видів соціальних ролей, набір очікуваних взірців поведінки для чоловіків та жінок.

Гендерна ідентичність – базова структура соціальної ідентичності, яка характеризує індивіда з точки зору його приналежності до чоловічої чи жіночої групи, при цьому найбільш важливо, як сама людина себе категоризує. **Гендерна стратифікація** – це процес, внаслідок якого гендер стає основою соціальної стратифікації.

Гендерна рівноправність – це рівне оцінювання суспільством подібностей і відмінностей між жінкою і чоловіком та розрізнення ролей, які вони відіграють.

Гендерна демократія – це система волевиявлення двох статей – жінок і чоловіків – громадянському суспільстві як рівних у можливостях і правах, що законодавчо закріплені й реально забезпечені у політико-правових принципах, діях, розбудуванні суспільних і державних структур з урахуванням гендерних інтересів, потреб.

Гендерна рівність (егалітарність) – справедливе ставлення до жінок та чоловіків, які повинні мати рівні частки в соціальній владі, рівний доступ до суспільних ресурсів.

Гендерні індикатори – це показники або вимірювачі, які використовують кількісні або якісні показники для сумування гендерно важливих змін, які відбуваються в суспільстві.

Гендерні стратегії – це визначення суспільно значимих гендерних спрямувань в діяльності соціумів та їх організаційних структур, направлених на утвердження гендерної демократії в суспільстві з метою розвитку гендерної культури.

Гендерна культура – це сукупність статево-рольових цінностей у суспільних сферах буття та відповідних до них потреб, інтересів і форм діяльності, обумовлених демократичним устроєм і пов'язаними з ними демократичними інституціями.

Гендерна політика – це утвердження партнерства статей у визначенні та втіленні політичних цілей і завдань та методів їх досягнення в діяльності

політичних структур – держави, політичних партій, громадсько-політичних об'єднань.

Гендерний аналіз – це процес оцінки різного впливу, що здійснюється на 416 жінок та чоловіків існуючими або пропонуваними програмами, законодавством, державним політичним курсом – у всіх сферах життя суспільства і держави. Суть гендерного аналізу – в повному розкритті будь-яких наслідків для обидвох статей, а не в тому, щоб сприяти просуванню чи послабленню позицій однієї із сторін.

Гендерний індекс людського розвитку – це встановлені Організацією Об'єднаних Націй показники, що відображають становище в країні чоловіка і жінки в таких базових напрямках якісної освіти; рівень матеріального добробуту.

Гендерні квоти – узаконений рівень представництва жінок і чоловіків в органах влади. Квоти є засобом набуття рівних можливостей: якщо існують бар'єри, то необхідні спеціальні міри для компенсації, щоб мати рівні можливості для досягнення рівного результату.

Гендерна ідеологія – система ідей і поглядів, понять і уявлень про побудову суспільства і взаємовідносинах в ньому чоловіків і жінок як двох соціальних спільностей, яка враховує і виражає інтереси обох соціальних груп – чоловіків і жінок. Відмінною особливістю гендерної ідеології є її всезагальний, миролюбний та інтернаціональний характер, консолідуючий і конструктивний пошук шляхів і методів співробітництва двох соціальних спільностей – в ім'я миру і розвитку. Двом нероздільним половинкам суспільства сьогодні для виживання і процвітання необхідне співробітництво, а не конфронтація. **Гендерна система** – це з одного боку, сукупність відносин між статями, а з іншого – інститути, поведінка і соціальні взаємодії, які приписуються у відповідності з статтю. Вона включає три взаємопов'язаних компоненти: соціальну конструкцію гендерних категорій на основі біологічної статі, статевий розподіл праці, у відповідності з яким чоловікам та жінкам приписуються різні завдання, та соціальна регуляція сексуальності, яка позитивно оцінює одні форми сексуальності і негативно інші.

Гендерна асиметрія – непропорційна представленість соціальних і культурних ролей обох статей (а також уявлень про них) в різних сферах життя. Джерелом гендерної асиметрії є деколи державні структури, наприклад, в фундаменталістських країнах, де жінки позбавлені права брати участь у виборах в деяких випадках – права на освіту, участі в суспільному житті, роботу поза домом і ін. Але найчастіше джерелом гендерної асиметрії – прихована дискримінація і патріархальні установки, що переважають в суспільній свідомості, які є провідниками практичних дій.

Гендерна нерівність – характеристика соціального устрою, згідно якої різні соціальні групи (в даному випадку – чоловіки і жінки) володіють стійкими відмінностями і витікаючими з них нерівними можливостями в суспільстві.

Генеральна сукупність – це вся множина соціальних об'єктів, які підлягають вивченню.

Гіпотеза (від грец. hypothesis – основа, припущення) – це очікуваний результат дослідження, наукове припущення, що висувається для пояснення фактів, явищ і процесів, пов'язаних з дослідженням протиріч реальної дійсності. **Горизонтальна мобільність** – перехід індивідів з однієї соціальної групи до іншої без зміни соціального статусу.

Громадська думка – публічно виражене і поширене судження, яке містить оцінку і ставлення (приховане, явне) до подій (осіб, діяльності груп, організацій і т.п.), що становлять певний інтерес для суспільства.

Гуманізм – (від лат. humanus homo – людина, humus – земля) – система поглядів в історії людства, яка визначає цінність людини як особистості, її права на свободу, розвиток, щастя та вияв здібностей.

Гріх – релігійне розуміння людиною провини перед Богом за свої думки, почуття і вчинки.

Девіантна поведінка – поведінка індивіда, що відхиляється від прийнятих у суспільстві ціннісно-нормативних стандартів.

Декаденство – занепадницькі тенденції в мистецтві, що ґрунтуються на песимізмі й містиці.

Деліктоздатність – передбачена нормами права здатність суб'єкта нести юридичну відповідальність за вчинення правопорушення.

Деномінація – тип релігійної організації, який знаходиться в процесі соціалізації між церквою і сектою. Секти, які включаються в діяльність різних легальних соціальних інституцій, перетворюються на деномінації.

Держава – це організація політичної влади домінуючої частини населення у соціально-неоднорідному суспільстві, яка забезпечує цілісність і безпеку суспільства, здійснює управління загально соціальними справами.

Десоціалізація – зворотній щодо соціалізації процес, який характеризується відчуженням особистості від основної маси людей, входженням її в асоціальні чи антисоціальні неформальні групи.

Дія – відносно завершений елемент діяльності, спрямований на досягнення певної проміжної усвідомленої мети.

Діяльність – усвідомлена і цілеспрямована активність людини, зумовлена потребами та спрямована на пізнання і перетворення світу.

Дискримінація – дії, які закривають членам відповідної групи доступ до ресурсів або джерел доходу, які є доступні для інших.

Дисципліна праці – чітке дотримання встановленого порядку роботи, що виражається в підпорядкуванні єдиному режиму діяльності і загальному керівництву, в узгодженості спільних дій.

Дисципліна праці передбачає дотримання встановленого регламенту трудової діяльності, режиму змінності, перерв у роботі тощо (власне трудова дисципліна), дотримання технічних і технологічних інструкцій (технологічна дисципліна), дотримання правил охорони праці, строків виконання робіт та ін. (виробнича дисципліна).

Дифузія культурна – розповсюдження особливостей, властивостей даної культури на інші культури.

Дифузія соціокультурна – зміни або модифікація рис культури у часі і просторі в результаті дії зовнішніх і внутрішніх сил

Егалітарна державна політика – це політика., в основу якої покладений принцип створення рівних умов для самореалізації особистості у всіх соціальних сферах незалежно від її статевої приналежності.

Егалітарна політика спирається на гендерну модель "двох годувальників/двох домашніх господарів", модель симетричного і рівноважного включення жінок і чоловіків у всі сфери суспільного життя.

Економічна культура – це сукупність цінностей і норм, які є регуляторами економічної поведінки.

Економічна культура включає професійні знання, навички, символи і досвід. Вона розглядається також як спосіб взаємодії економічної свідомості та економічного мислення. Займає особливе місце в економічній соціології. Економічна поведінка – це сукупність вчинків та дій, пов'язаних з економічною діяльністю, економічною свідомістю і мисленням, а також; з потребами, інтересами й цілями.

Економічна сфера – це цілісна підсистема суспільства, що охоплює виробництво, розподіл, обмін і споживання матеріальних благ та послуг, необхідних для життєдіяльності людей. Вона тісно взаємопов'язана із соціальною сферою, а також з політикою та іншими сферами. Виступає об'єктом економічної соціології.

Експеримент – (від лат. experimentum – проба, досвід) – це загальнонауковий метод одержання в контрольованих і керованих умовах нового знання. Розрізняють натурний (лабораторний, польовий) і уявний (модельний) експерименти. Кожний з них має позитивні і негативні сторони. Більшість натурних соціологічних експериментів здійснюється на малих групах і має багато спільного з соціально-психологічними експериментами. Уявні соціологічні експерименти розповсюджені досить широко. Практично вони присутні в кожному соціологічному дослідженні, де є методи статистичного аналізу. Уявні експерименти є основними при моделюванні соціальних процесів на ЕОМ. За специфікою поставленого завдання експерименти поділяються на науково-дослідні, в ході яких перевіряється гіпотеза, яка містить нові відомості наукового знання і практичні, які мають на меті запровадження корисної новизни в масових масштабах. За характером логічної структури доказу гіпотези розрізняють експерименти: паралельні, в яких існують як експериментальна, так і контрольна група і в яких доказ здійснюється на порівнянні стану двох об'єктів (експериментального і контрольного) в один і той же час; послідовні, в яких контрольна група, як самостійно існуючий, розташований поруч з експериментальною групою об'єкт, відсутня.

Елітарна культура – форма культури, яка включає вишукане мистецтво, музику, літературу і призначена для вищих прошарків населення.

Емансипація жінок – процеси соціальної мобільності жінок, пов'язаних з соціальною диференціацією жінок як окремої соціальної групи (зі своїми

інтересами, відмінними від інтересів сім'ї, роду, дітей і ін.) і виходом жінок із приватної сфери в сферу публічну.

Емпатія – (від грец. – *empathia* – співпереживання, співчуття) – здатність проникати у психічний стан іншої людини, зрозуміти її переживання, по особливому вубудувати спілкування з нею.

Емпіричне соціологічне дослідження – це нагромадження, збір фактичного матеріалу у вказаній галузі (на основі опитування, аналізу документів, спостереження, даних статистики і ін.) і його первинна обробка, включаючи і початковий рівень узагальнення, яке спрямоване на розв'язання конкретної соціальної проблеми.

Етнометодологія – інтерпретивна парадигма, яка базується на постулаті про локальне виробництво соціального світу, про його конструюванні усередині самими індивідами. Згідно з етнометодологією, соціальний порядок є продукт власної активності індивідів, який з'являється саме таким, яким його створили самі учасники інтеракції. За Г. Гарфінкелем, індивід у своїх соціальних діях завжди обмежений, залежить від ситуації, від відповідальності людини, її обов'язків та багатьох інших факторів.

Життєва позиція – це функціонально-динамічна якість особистості, яка інтегрує і регулює всю особистісну структуру в динаміці та забезпечує особистості певний рівень включеності в життєдіяльність суспільства як суб'єкта свого життєвого шляху та способу життя.

Життєвий цикл сім'ї – послідовні етапи розвитку, життєдіяльності сім'ї від її створення до припинення шлюбних стосунків.

Життєвий шлях – сукупність подій та обставин індивідуального розвитку, що вирішальним чином вплинули на формування особистості й зумовили її структуру та проблематику. Задоволення працею – емоційно-оцінне ставлення працівника, трудового колективу до виконуваної роботи або умов, в яких вона здійснюється. Взаємозв'язок задоволення, працею з рівнем продуктивності, якістю праці та трудовою дисципліною найчастіше опосередкований характером і змістом праці, стажем роботи працівників на даному підприємстві, престижем даного виду праці тощо. Задоволення працею розглядається як один з основних показників соціально-економічного клімату в трудовому колективі.

Зайнятість – це діяльність, спрямована на задоволення власних і суспільних потреб, яка приносить дохід у грошовій або іншій формі.

Зайнятість ефективна – полягає у максимально повному задоволенні потреб суспільства та його членів у матеріальних та духовних благах і послугах з мінімально можливими суспільними витратами.

Зайнятість неповна – характеризує зайнятість конкретної особи впродовж неповного робочого часу або з неповною оплатою чи недостатньою ефективністю. Неповна зайнятість може бути явною або прихованою.

Зайнятість повна – це можливість займатися суспільно корисною працею, яка надається суспільством усьому працездатному населенню і на основі якої здійснюється індивідуальне (у межах сім'ї) та колективне (з участю фірм,

компаній, держави) відтворення робочої сили і задоволення всієї сукупності потреб.

Зайнятість продуктивна – передбачає наявність необхідних умов, які сприяють високопродуктивній праці та реалізації індивідуальних здібностей людей, їхніх професійних та ділових якостей.

Зайнятість раціональна – це оптимальний розподіл трудових ресурсів, що забезпечує найефективніший розвиток усіх сфер народного господарства.

Зайнятість часткова – це добровільна неповна зайнятість, передбачає заздалегідь обумовлену роботу неповний робочий день, неповний робочий тиждень.

Закриті стратифікаційні системи (рабство, кастовий, становий лад) орієнтуються на приписні статуси особистості (походження) і передбачають потужні бар'єри між стратами, які жорстко дистанціюють їх, мінімалізують соціальні переміщення між ними.

Запитання соціологічного дослідження за своєю логічною природою класифікуються на: – основні запитання, відповіді на які є основою побудови висновків про явища, що вивчаються. Саме вони становлять більшу частину анкети; – запитання-фільтри ставляться для того, щоб відсіяти некомпетентних осіб при опитуванні з проблем дослідження або ж для того, щоб виділити частину респондентів із всього масиву за мовною ознакою; – контрольні запитання служать для перевірки стійкості, правдивості і несуперечливості відповідей, визначення їх достовірності і щирості. Контрольні запитання, зазвичай, розташовуються в анкеті на деякій відстані як від основного, так і один від одного. Різновидом контролю може бути повторне запитання із збереженням тих же умов – на увесь обсяг вибірки (панельне опитування) або на 5–10 відсотків осіб, вже опитаних раніше. За характером відповідей на поставлені запитання вони розподіляються на такі види: - відкриті запитання передбачають вільну форму відповіді: «Скажіть, будь ласка, що могло б сприяти підвищенню Вашого інтересу до політики?»; -запитання закритого типу. «Чим Ви займаєтесь у вільний час? Просимо відповісти на ті із нижче перерахованих варіантів, які співпадають з Вашою думкою: 1) відвідую рідних і знайомих; 2) зустрічаюся з друзями; 3) слухаю радіо; 4) читаю книгу; 5) займаюсь рукоділлям»; -запитання напівзакритого типу засноване на додаванні до списку відповідей фрази: «Вкажіть інші види занять». Запитання дає можливість не лише вказати варіанти відповідей, які наводяться в анкеті, але й висловити щось своє; -запитання меню пропонує респонденту вибрати будь-яке поєднання варіантів запропонованих відповідей; -запитання шкали – відповідь на це запитання дається у вигляді шкали, в якій необхідно відмітити той або інший показник; - дихотомічні запитання: «Чи вірите Ви у гороскопи й стрологічні прогнози?» Відповідь: «Так-ні». Звичаї – стереотипи соціальної поведінки, які зберігаються незмінними впродовж тривалого історичного періоду, передаючись від покоління до покоління.

Зміст праці – це функціональні особливості конкретного виду трудової діяльності, зумовлені предметами та засобами праці, формою організації

виробничого процесу. З урахуванням змісту праці виділяють такі її види: праця розумова та фізична, організаторська та виконавча, творча та репродуктивна, складна та проста. Зміст праці – один із ключових чинників, які визначають напрям розвитку трудових навиків людини, її ставлення до праці та задоволення працею.

Індустріальна соціологія – галузь соціології, яка вивчає соціальну структуру і соціальні відносини в індустріальному виробництві. Систематичне вивчення соціальних відносин в індустріальному виробництві починається у 1924р. з Хотторнського експерименту (1924–1932 рр.).

Інтеріоризація – процес включення соціальних норм і цінностей до внутрішнього світу людини, тобто заміна зовнішніх санкцій самоконтролем, перехід кількісно накопичених індивідом норм, засвоєних ним цінностей у нову якість, що виявляється у зміні поведінки людини під впливом змін у структурі особистості.

Інтереси – це конкретна форма усвідомленої потреби, реальна причина діяльності особистості, спрямованої на задоволення цієї потреби. Виступають передумовами мети. Інституалізація конфліктів – формування у суспільстві стійкого комплексу формальних та неформальних правил, принципів, норм регулювання конфліктних відносин, які визнаються суб'єктами соціальної взаємодії.

Інституалізація конфліктів передбачає: ♣ закріплення на ментальному рівні образу конфлікту як нормального, а не патологічного явища, його своєрідна легітимація у суспільній свідомості; ♣ визнання альтернативності соціальних позицій – політичних, соціально-економічних, духовно-ідеологічних, соціокультурних, національно-етнічних, релігійних тощо; ♣ розповсюдження загальноновизнаних правил, норм конфліктної поведінки не тільки на дії суб'єктів конфліктів, а й їх закріплення у політико-правовій культурі суспільства, держави; ♣ наявність або формування спеціальних інститутів регулювання соціальних конфліктів; ♣ існування конституційних підходів до управління соціальними конфліктами.

Інтерв'ю – це метод одержання необхідної інформації шляхом безпосередньої цілеспрямованої бесіди інтерв'юера з респондентом. Інтерв'ю вільне, коли, як правило, немає плану і завчасно сформульованих запитань. Його проводять не інтерв'юри, а соціологи, які самі визначають тему бесіди, формулюють запитання, їх послідовність, уточнюють тему і т. д. Таке інтерв'ю є незамінним методом на ранніх розвідувальних стадіях дослідження. Інтерв'ю глибинне має на меті отримати інформацію, яка засвідчує не лише наявність того чи іншого соціального факту, явища, але й пояснює причини їх появи. Інтерв'ю стандартизоване, коли формулювання запитань, їх порядок, кількість і перелік можливих альтернативних відповідей, їх кодування і форма запису передбачаються заздалегідь і суворо фіксуються у своїй одноманітності. Цей вид інтерв'ю найбільш поширений, найчастіше його застосовують при переписі населення. Інтерв'ю за процедурою проведення: - панельне (повторне) інтерв'ю – спрямоване на

вивчення трансформації відносин і думок якоїсь групи людей протягом певного проміжку часу (від декількох місяців до двох років); - групове інтерв'ю – запланована бесіда в колі сім'ї, групи студентів, виробничої бригади, в процесі якої дослідник прагне викликати дискусію; - багаторазове інтерв'ю – один із варіантів повторного інтерв'ю для всебічного і глибокого вивчення особистості респондента протягом тривалого проміжку часу.

Іслам (мусульманство) – одна із світових релігій (поруч із християнством і буддизмом), що виникла у VII ст. в Аравії. Віровчення ісламу викладено в Корані. Засновником ісламу вважається Мухаммед, котрого, за переказом, Аллах обрав своїм посланцем, пророком. Основу ісламського віровчення складає суворий монотеїзм (єдинобожжя – віра у всемогутнього єдиного Бога, Аллаха), визнання Корану вічною, богонатхненною, священною книгою; віра у воскресіння мертвих і кінець світу, дотримання молитв, постів та інших ритуалів. Іслам переносить пошуки людиною щастя на небо. Не визнає поділу духовних і світських функцій, закріплюючи єдність духовної і світської влади, релігії, політики та держави.

Кантівська ієрархія наук – визначення О. Кантом місця і послідовності наук за принципом складності об'єктів, які вони досліджують у відповідності з історією їх виникнення, розвитку і залежності одна від одної.

Когортне дослідження – це дослідження, об'єктом якого є певна вікова група (когорта), яка залишається постійною в часі повторних досліджень.

Колектив основний – це колектив підприємства в цілому. Це підприємство інтегрує в собі усіх працівників і є вищим рівнем їх об'єднання.

Колектив вторинний, виробничий – проміжна ланка об'єднання працівників у межах цехів, відділів, дільниць. В основі такого об'єднання лежать особливості технологічного процесу.

Колектив первинний, контактний – підрозділ, який офіційно неподільний, але володіє організаційною самостійністю (бригада, бюро, сектор, лабораторія). **Контроль громадських організацій** реалізує свої функції через діяльність профспілкових організацій, груп народного контролю, різного роду комісій, що створюються на добровільних засадах.

Колектив трудовий – відносно стійке об'єднання людей, яке спрямовує свої зусилля на розв'язання виробничих задач, має спільну мету і керується у своїх діях загальновизнаними нормами трудової поведінки. Поняття трудового колективу використовується для позначення, з одного боку, соціального інституту (наприклад, підприємства), з іншого – об'єднання людей, включених у трудову діяльність. Дуже часто для позначення трудового колективу використовують поняття "виробничої група" у контексті розгляду проблематики трудових і емоційних відносин в межах малої групи. Виходячи з виду діяльності і особливостей її кінцевого продукту, виділяють такі види трудового колективу: | виробничі колективи – колективи заводів, фабрик, підприємств транспорту, зв'язку, будівництва і інших, що відносяться до сфери матеріального виробництва; | колективи невиробничої сфери – кінцевий продукт їх діяльності – різноманітні послуги (побутово-комунальні служби тощо); | колективи закладів охорони здоров'я і

народної освіти; } наукові колективи; } колективи органів управління, включаючи апарат державного управління. За рівнем об'єднання працівників виділяють основний, виробничий (вторинний) і первинний (контактний) трудові колективи.

Комплексний підхід до проблеми рівності статей – це стратегія, яка полягає у впровадженні проблематики рівності статей на всі рівні суспільства шляхом організації системи її врахування при прийнятті політичних рішень.

Конкретно-соціологічне дослідження – це процес, в якому в єдності представлені теоретико-методологічні та емпіричні рівні пізнання, тобто мова йде про діалектичний процес, в якому поєднуються дедуктивний та індуктивний методи пізнання, що забезпечує цілісність пізнання й уявлень про соціальні явища.

Консультації професійне (від лат. *professio* – вид занять, *consultatio* – нарада) – надання допомоги конкретній людині у виборі сфери діяльності або професії з урахуванням її схильності, інтересів, мотивів і сформованих здібностей, а також потреб суспільства. Дає змогу ознайомитися з особливостями професії, її перспективами, потребами у кадрах, з вимогами, що їх ставить професія перед людиною, її психічним і психологічним станом, з медичними та фізіологічними показами й протипоказами до професії. Професійне консультування ведуть психологи, педагоги, медики, соціологи, які мають відповідні знання і кваліфікацію.

Контроль соціальний – спосіб регулювання суспільної життєдіяльності, який через прийняті в суспільстві норми й цінності забезпечує впорядковане функціонування всіх його компонентів. Основною функцією соціального контролю є постійне відтворення панівних в суспільстві соціальних (політичних, економічних, правових, виробничих) відносин і структур. В залежності від того, хто здійснює соціальний контроль, розрізняють адміністративний, груповий соціальний контроль, контроль громадських організацій, самоконтроль.

Контркультура – субкультура тих груп, поведінка яких лише відрізняється від домінуючих зразків, але є зухвалою.

Контент-аналіз – це метод якісно-кількісного аналізу документів з метою одержання об'єктивної, систематизованої й узагальненої інформації про соціальну реальність. Процедура контент-аналізу полягає в алгоритмізованому виділенні в тексті певних елементів змісту, що цікавить дослідника, класифікації виділених елементів у відповідності з концептуальною схемою, наступним їх підрахунком і якісним представленням результатів.

Конфлікт – це зіткнення протилежних цілей, позицій, поглядів суб'єктів соціальної взаємодії, які усвідомлюють суперечливість своїх інтересів. Поняття конфлікт походить від латинського слова «*conflictus*», що означає зіткнення. Інваріантні ознаки конфлікту як способу соціальної взаємодії (атрибути конфлікту): 1. сутичка (боротьба, несумісність, розбіжність), момент протистояння несумісних, суперечливих позицій, інтересів, тенденцій; 2. наявність полярних начал (ліве і праве, високе і низьке, добро і

злю), що означає одночасно і взаємопов'язаність, і взаємопротилежність; 3. наявність суб'єктів як носіїв полярних позицій у сутичці; 4. активність суб'єктів спрямована на подолання суперечності; 5. суб'єкти не допомагають одне одному, а стоять на перешкоді або блокують реалізацію інтересів одне одного. **Конфліктологія** – наука про конфлікти, теоретичний підхід, згідно з яким соціальне життя утворене групами та індивідуальностями, які борються чи конкурують одне з одним через різні ресурси та нагороди, що є результатом особливих розподілів багатства, влади і престижу в суспільствах та інших соціальних системах.

Конфліктна ситуація – динамічний показник конфлікту, це ситуація, в якій формуються соціальні умови, що викликають розходження інтересів та цілей учасників конфлікту, відбувається усвідомлення такого розходження соціальними суб'єктами, формулюються цілі кожного з них та шляхи їх досягнення.

Конфліктна взаємодія – динамічний показник конфлікту, така форма взаємодії, в межах якої відбувається перша сутичка конфліктуючих сторін – інцидент, наступне поглиблення конфліктного протистояння – ескалація конфлікту та досягнення ним вищої точки напруги – кульмінації.

Конформізм - це коли ви змінюєте поведінку, думку, щоб підлаштуватися під думку більшості. Це прагнення «бути як усі», щоб не виділятися, уникнути осуду, відчутти себе частиною колективу. Наприклад, якщо всі друзі кажуть, що фільм нудний, ви теж погоджуєтесь, хоча вам фільм сподобався. Проблема конформізму актуальна в сучасному суспільстві. Соціальний тиск і конформізм супроводжують нас щодня - чи то в соціальних мережах, чи то на роботі, чи то в школі, чи то в особистому житті. Соціальні мережі посилюють конформізм, створюючи ілюзію, що всі мають виглядати, думати, жити однаково. Популярні тренди, громадська думка, культура «лайків» підштовхують до того, щоб слідувати загальним стандартам. Конформіст намагається уникнути критики, осуду, соціальної ізоляції. Є плюси конформізму - знаходити баланс між суспільними нормами та особистими переконаннями, зберігаючи унікальність у світі загального впливу.

Культура – рівень оволодіння людиною чи суспільством досягнутими цивілізаційними цінностями, їх наявність та створення нових цінностей; ступінь людського в людині.

Культура елітарна – форма культури, яка включає вишукане мистецтво, музику, літературу, і призначена для вищих прошарків населення.

Культура поведінки – поведінка людини чи груп людей у відповідності з існуючими нормами і правилами моралі, релігії, звичаїв і т. ін.

Культура праці – термін, який відображає культуроформуючий вплив праці на людину. Характеризує ті техніко-технологічні і соціальні нормативи, які зумовлені сучасними досягненнями техніки, технології та організації праці і ставлять відповідні вимоги до людини як виконавця виробничих функцій та особистості.

Культурна революція – спрямовані певними політичними колами Китаю на початку 60-х років XX ст. варварські дії молоді по знищенню існуючої науки і культури, які вважались "буржуазними".

Культура нормативна – сукупність культурних зразків, які вказують на стандарти правильної поведінки, дозволяють або забороняють певні соціальні дії.

Культ релігійний – нові релігійні організації, які ще не виробили чітку систему релігійної догматики, ритуалів. Пов'язані з діяльністю харизматичних лідерів, засновників таких організацій.

Культурна соціалізація – процес засвоєння культурних цінностей, способу життя і стилю поведінки.

Культурні універсали – своєрідні інваріанти розвитку, елементи культури; це такі норми, цінності, правила, традиції і властивості, котрі притаманні всім культурам незалежно від географічного місця, історичного часу і соціального устрою суспільства. Вирізняють понад 70 культурних універсалій: виготовлення знарядь праці, спільна праця, прикрашення тіла, заборони кровозмішування, танці, спорт, мова, освіта, релігійні обряди тощо.

Кітч – етимологія поняття: 1) з нім. музичного жаргону початку XX ст., за змістом «халтура»; 2) з нім. «здешевлювати»; 3) з анг. «для кухні», мовляв речі поганого смаку, не гідні світського вжитку. Кітч – специфічне явище, яке відноситься до найнижчих шарів масової культури; синонім псевдормистецтва, що позбавлене художньо-естетичної цінності і перевантажене примітивними, розрахованими на зовнішній ефект деталями.

Кваліфікація – це рівень підготовки фахівця до відповідної діяльності та якісна оцінка його професійних здібностей. Економічна соціологія вивчає підвищення кваліфікації у розрізі спеціальностей і професій. Кваліфікація – набір ознак, що характеризують професійний рівень працівника. Кваліфікація передбачає наявність у нього певної освіти (теоретичної підготовки), практичного досвіду і трудових навиків. Останнє працівник набуває в процесі його трудової діяльності і детермінується передусім здібностями, схильностями та інтересами особистості, а також терміном роботи на певному місці. Упродовж усієї трудової діяльності працівник удосконалює свій професійний рівень, підвищуючи кваліфікацію, тобто здобуває нові знання, знаходить кращі методи роботи. Клас соціальний – велика соціальна група, яка об'єднує людей з принципово спільним соціально-економічним і політичним статусом, елемент соціально-стратифікаційної системи.

Клімат соціально-психологічний – домінуючий і відносно стійкий психічний настрій колективу, в якому об'єднуються настрої людей, їх душевні переживання, ставлення один до одного, роботи і оточуючих подій. Лонгітюдне дослідження, момент повторення якого визначається з врахуванням генезису сукупності, що вивчається, тобто з досягненням цією сукупністю певної стадії, свого розвитку.

Мала (первинна) соціальна група – можуть нараховувати до кількох десятків особистостей (сім'я, академгрупа, бригада). Між їх членами

здійснюються прямі контакти, взаємодія має особистісний емоційно забарвлений характер.

Маргінали (від лат. ай marginet – скраю, збоку). 1. Нетипові представники своєї спільноти, які, як правило, формують власне соціальне середовище, свою субкультуру, до певної міри дистанціюючись від своєї соціальної верстви; 2. люди, що в силу різних причин втратили, або добровільно відмовились від зв'язків не лише з тією стратою, з якої вони походять, але і з суспільством в цьому. Ряд авторів їх трактує як андерклас, люмпен-пролетаріат, декласовані елементи. Це, як правило, "аутсайдери", нездатні самотійно забезпечити собі існування на рівні навіть соціального мінімуму, а отже, потребують певної підтримки, соціальної допомоги. Невдоволення своїм становищем в суспільстві може штовхати їх до дестабілізуючої асоціальної поведінки. **Масова культури (презирливе "маскульт")** – низькопробні твори літератури та мистецтва, особливо естрадної творчості, розраховані на найпоширеніший попит.

Маскулінність – це психологічні характеристики пов'язані з чоловічою статтю, історично сформовані особливостями культури певного суспільного середовища. Маскулінність асоціюється з екстравертивністю, активністю, незалежністю, самовпевненістю.

Мова – система знаків, за допомогою котрих відбувається людське спілкування, мислення і самовираження. Це засіб пізнання світу, створення, збереження, переробки та передачі інформації. Сутністю мови є те, що вона розчленовує світ на дискретні поняття, тобто надає окремим елементам світу певні значення і в особливий спосіб їх класифікує.

Модернізм – світоглядно-мистецький напрям ХХ ст., що ґрунтується на запереченні методів, зразків і норм класичного мистецтва.

Монографічним є дослідження, спрямоване на вивчення певного соціального явища або процесу, сконцентроване на одному об'єкті, який виступає представником цілого класу подібних об'єктів. При вибіркового дослідженні описується лише репрезентативна група.

Монотеїзм – єдинобожжя, релігія, що визнає одного Бога.

Мотив – це усвідомлена і актуалізована потреба. В мотивах відображуються не тільки індивідуальні потреби, але й потреби суспільства. Протягом життя у кожної людини формується певна система мотивів, одні з яких стають домінуючими, інші – підпорядкованими. Таку систему називають мотиваційною сферою. У конкретній праці система мотивів "замикається" на певну мету, яка формує зміст виконуваної діяльності.

Мотивація праці – спонукання до активної трудової діяльності, побудоване на задоволенні важливих для людини потреб. Наприклад, отримання матеріальної винагороди за свою працю, прагнення соціальних контактів, самореалізації, професійних досягнень тощо.

Метод – спосіб одержання теоретичної або емпіричної інформації в процесі соціологічного дослідження (отримання нових знань про об'єкт вивчення).

Метод опитування – один із способів отримання первинної соціологічної інформації шляхом постановки в усній чи письмовій формі питань до

окремої людини або більш чи менш широкої групи людей. Дуже важливий метод емпіричного соціологічного дослідження, особливо в процесі вивчення громадської думки, коли важливо отримати інформацію про оцінки і міркування певної групи людей.

Метод уникнення конфлікту дозволяє виграти час, мобілізувати ресурси, об'єктивно оцінити ситуацію, скорегувати свої цілі, однак не усуває причини, а, отже – і ймовірності виникнення конфлікту у майбутньому. Застосовується за відсутності сил та часу для боротьби, небажання вирішувати проблему, труднощів у формуванні лінії власної поведінки.

Метод переговорів дозволяє уникнути насильницьких методів, зняти гостроту конфлікту, зрозуміти аргументацію опонента, об'єктивно оцінити реальне співвідношення сил та умов примирення. Переговори дозволяють розглянути альтернативні ситуації, прийти до взаєморозуміння, відкрити шлях до співробітництва.

Метод використання посередництва – процес спілкування або переговорів, які відбуваються за участю третьої сторони – посередника. Його завдання – привести сторони до порозуміння, коли безпосередні переговори не дали результату, або коли сторони говорять одна до одної з такою ненавистю, що спілкування між ними серйозно порушено.

Метод третейського розгляду передбачає, що аналіз конфлікту здійснюється у чіткій відповідності нормам закону, у тому числі й міжнародного права. **Методи керівництва** – сукупність управлінських прийомів, які використовує керівник у процесі управління трудовим колективом. Виділяють три групи методів керівництва. Так, адміністративні методи полягають у застосуванні таких форм діяльності, які породжують адміністративно-правові відносини й ґрунтуються на можливості примусу. Суть економічних методів – створювати в трудових колективах такі умови, за яких вибір бажаної та необхідної для керівника поведінки підлеглих відбувається під впливом економічних чинників, стимулів. Соціальнопсихологічні методи керівництва полягають у створенні в колективі умов, за яких вибір необхідної та бажаної поведінки відбувається під впливом соціальнопсихологічного клімату, що склався, авторитету керівника, системи ціннісних орієнтацій членів колективу та ряду інших чинників. Упорядковане, залежно від особливостей окремого керівника, використання методів керівництва становить стиль керівництва.

Методи запобігання конфліктам: 1. переведення відкритого зіткнення у конструктивне співробітництво; 2. функціональне розведення учасників конфліктної взаємодії, припинення їхньої спільної діяльності; 3. чітке розмежування посадових повноважень; 4. управління компетенцією співробітників шляхом підвищення кваліфікації, вдосконалення трудових навичок та навичок спілкування, зміни видів діяльності, залучення персоналу до прийняття управлінських рішень.

Методика дослідження – сукупність способів встановлення конкретних соціальних чинників і засобів отримання і обробки первинної соціологічної інформації.

Методологія – сукупність процесів вироблення соціологами абстрактного образу проблемної ситуації, що вивчається.

Міфологія – спосіб духовно-практичного освоєння світу на первісній стадії суспільного розвитку, форма суспільного самоусвідомлення через сукупність міфів; вчення про міфи.

Надійність інформації – адекватність одержаних результатів дослідження соціальній ситуації.

Наслідки конфлікту – важлива характеристика конфлікту, те, що залишається після його завершення. Такі наслідки можуть розглядатися в площині: для кожної з конфліктуючих сторін; для відносин між ними; для соціальної системи, на яку вони впливають.

Національна культура – культура певної нації і в цілому суспільства (українського, польського, американського, французького та ін.)

Нормативна культура – сукупність культурних зразків, які вказують на стандарти правильної поведінки, дозволяють або забороняють певні соціальні дії.

Невключене (неформалізоване) спостереження – це спостереження ззовні, коли дослідник не стає рівноправним учасником спостережної групи. Невключене спостереження значно простіше, але воно дає в деякому сенсі більш поверхову інформацію, ніж включене. В ньому відсутній ефект самоспостереження дослідника.

Негритюд – світоглядно-культурна течія ХХ ст., що пропагує ідею самотності та расової винятковості негритянської культури.

Неофункціоналізм – парадигма, представники напругу намагаються такі слабкі сторони функціоналізму, як недооцінка ролі соціальних конфліктів, применшення значення соціальних дій індивідів та ін. Цей термін увів в науковий обіг професор Каліфорнійського університету Д. Александер у 1985р. Неофункціональний підхід характерний для сучасних досліджень соціальних змін, соціології культури, політичної соціології, соціології масових комунікацій тощо.

Нестандартизоване спостереження, у якого немає чіткого плану дій, приписуваних ззовні.

Нижчий клас – група, розташована в основі стратифікаційної піраміди. Її представники володіють найнижчим потенціалом, не завжди здатні задовольнити свої основні соціальні потреби, в силу різних обставин недостатньо пристосовані до життя в суспільстві.

Нуклеарна сім'я – проста сім'я, що складається з подружньої пари з дітьми чи без дітей або одного батька зі своїми дітьми, які не перебувають у шлюбі.

Об'єкти соціології політики – це події, процеси, суб'єкти політичної сфери.

Об'єкт соціологічного дослідження – певна соціальна реальність, яка потребує цілеспрямованого вивчення (соціальні спільноти, суб'єкти, процеси в їх конкретних, відносно завершених станах та взаємодії).

Об'єднання громадян – добровільне громадське формування, утворене на основі єдності інтересів громадян з метою спільної реалізації прав та свобод.

Об'єкт конфлікту – матеріальна, соціальна, політична або духовна цінність,

з приводу якої виникає протиборство сторін, які прагнуть оволодіти або користуватися нею.

Об'єкт – це те, що саме зосереджує на собі увагу та прагнення учасників конфлікту, і водночас, протиставляє їх один одному, а отже, є об'єктивною основою виникнення між ними конфліктних відносин. Основними об'єктами більшості соціальних конфліктів виступають ресурси, статус, цінності.

Одиниці відбору – елементи вибіркової сукупності, які згідно з планом вибирає дослідник на кожному етапі побудови вибірки.

Описове дослідження – це більш складний вид соціологічного аналізу. З його допомогою отримують емпіричну інформацію, яка дає відносно цілісне уявлення про соціальне явище, що вивчається.

Опитування – метод збору соціальної інформації про досліджуваний об'єкт під час безпосереднього (інтерв'ю) чи опосередкованого (анкетування) соціально-психологічного спілкування соціолога і респондента (опитуваного) шляхом реєстрації відповідей респондентів на сформульовані запитання.

Орієнтація професійна (профорієнтація) – комплекс заходів, який повинен допомогти молоді зробити усвідомлений вибір професії.

Організація праці – система форм та методів раціонального поєднання та використання робочої сили, працівників та засобів виробництва, яка спрямована на досягнення максимальної ефективності виробництва при мінімумі витрат. Це заходи щодо раціоналізації структури управління колективом, форм поділу та кооперації праці, впровадження нових методів та прийомів праці, поліпшення умов праці, підготовки й підвищення рівня кваліфікації тощо.

Органічна школа в соціології – виникла у другій половині XIX ст. Засновником школи вважається Г. Спенсер, який виступав за впровадження у соціологію принципів еволюційної теорії, представники цієї школи постійно ототожнювали суспільство і біологічний організм, процеси інтеграції і диференціації у суспільстві і біологічному організмі для пояснення функцій і структури елементів суспільної організації, для встановлення їх місця, і ролі у збереженні соціального цілого.

Особливість – інтегральна (цілісна) сукупність соціальних властивостей людини, що формуються та видозмінюються протягом, усього життя людини у результаті складної взаємодії внутрішніх та зовнішніх чинників її розвитку та активної взаємодії з соціальним середовищем.

Особистий статус – становище індивіда у малій (первинній) групі, яке обумовлюється ставленням до нього оточення.

Панельне дослідження – це дослідження, при якому обстежуються одні й ті ж люди через однакові часові інтервали (через певну кількість років, за умов здійснення якогось соціального заходу тощо).

Патріархат – це система взаємопов'язаних соціальних структур і практик, де чоловіки домінують, пригнічують та експлуатують жінок.

Повторне дослідження – це дослідження одного й того ж або різних контингентів, які проводяться декілька разів, через певні проміжки часу, в однакових або відмінних соціальних умовах. Головне в повторних

дослідженнях – співставленість досліджень. Повторні дослідження також: діляться на: когортні, панельні і лонгітюдні.

Політика – вид людської діяльності, пов'язаний із боротьбою за владу та її здійсненням. Єдиного визначення політики немає. Ще Платон під політикою розумів мистецтво, здатність жити в умовах поліса, що ставить людину у певні поведінкові рамки. М. Вебер твердив, що політика – це прагнення до влади, її завоювання, утримання в різних великих суспільних колективах; він розрізняв політику у широкому та вузькому розумінні: у широкому – це політичні відносини, пов'язані з управлінням окремими сферами людського життя, у вузькому – керівництво політичною організацією, передовсім державою. Д. Істон розглядає політику як реалізований владою розподіл цінностей, а П. Меркл твердив, що у своїх найкращих проявах політика – це шляхетне прагнення до справедливості та розумного порядку, а у найгірших – це корислива жадоба влади, слави, багатства. Політика виникла з необхідності підпорядкувати індивідуальні та групові інтереси інтересам всезагальному, який полягає у збереженні цілісності та єдності розширеного суспільства. Цей особливий вид людської діяльності покликаний з'ясовувати як довготривалі, так і поточні інтереси різних соціальних груп.

Політична сфера – це всі явища політичного характеру, простір, де протікають політичні процеси.

Політична партія – це зареєстроване згідно з законом добровільне об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах.

Політична система – це цілісна інтегрована сукупність політичних суб'єктів, структур і відносин, що відображає інтереси всіх політичних і соціальних сил суспільства. Політична система виникла на певному етапі розвитку суспільства внаслідок його поділу на класи та появи держави. У структуру політичної системи входять такі компоненти, як: політичні відносини, політичні принципи та норми, політична організація, суспільства, політична свідомість, політична культура та ін.

Політична соціалізація – це процес входження людини в політику; це сукупність процесів становлення політичної свідомості і поведінки особи, прийняття й виконання певних політичних ролей, прояв політичної активності. Політична соціалізація є процесом, за допомогою якого людина залучається, до певних політичних цінностей, включає їх у свій внутрішній світ, формує політичну свідомість і культуру, об'єктивно та суб'єктивно готується до політичної діяльності. Агентами, інститутами політичної соціалізації виступають сім'я, школа, державні органи, політичні партії, громадські організації, засоби масової інформації тощо.

Політичний суб'єкт – категорія соціології політики, яка включає окремих індивідів (особа бере участь у виборах, входить до об'єднання громадян), соціальна спільнота (нація), соціальний інститут (армія).

Постструктуралізм – форма аналізу, в літературознавстві, пов'язана з іменем французького філософа Ж. Дерріда. Часто протиставляється структуралізму. Основна ідея постструктуралізму полягає в тому, що реальність неможливо пізнати без втручання мови, тому він надає пріоритет дослідженню мови або текстів. Тексти можна зрозуміти лише в їх відношенні до інших текстів, а не у відношенні зовнішньої реальності, відносно якої вони могли б перевірятися або вимірюватися.

Потреби – внутрішній психологічний стан людини, відчуття нестачі чогось. Цей стан регулює активність, стимулює діяльність, спрямовану на здобуття того, чого не вистачає.

Підсумковий документ аналізу соціологічної інформації – це вид звітності про хід і результати соціологічних досліджень, який (якщо дослідження було замовленим) передається замовнику дослідження. В практичній діяльності соціологи використовують такі підсумкові документи соціологічного дослідження: інформацію, інформаційну записку, аналітичну записку, звіт про науково-дослідну роботу.

Первинна соціологічна інформація – дані, отримані під час соціологічного дослідження, які підлягають подальшій обробці й узагальненню.

Передбачення – обґрунтоване припущення про майбутній стан явищ природи і суспільства або явища, невідомі в даний час, але які піддаються виявленню.

Плинність кадрів – соціально-економічний процес зміни особистого складу працівників протягом певного фіксованого терміну під впливом різного роду економічних, організаційно-правових, соціально-психологічних та інших чинників. До плинності кадрів відносяться усі звільнення за власним бажанням, у зв'язку з призовом в армію, хворобою, а також звільнення за порушення трудової дисципліни. Якщо плинність кадрів складає стихійний, неорганізований процес, це веде до великих втрат робочого часу, негативно позначається на виконанні виробничих завдань соціологічних служб.

Правила безконфліктної поведінки: 1. прагнути адекватно оцінити власну поведінку у конфліктній ситуації, уникати упередженості в оцінці дій опонентів; 2. спробувати оцінити ситуацію з позицій протилежної сторони, зрозуміти точку зору опонента; 3. уникати звинувачень на адресу опонента, що може спровокувати включення психологічних механізмів захисту і потік звинувачень на вашу адресу; 4. контролювати свої емоції та закликати протилежну сторону діяти аналогічно; 5. спонукати свого опонента до відкритого обговорення спірних питань, спільного розв'язання конфліктної ситуації; 6. перевіряти об'єктивність інформації, пов'язаної з предметом конфлікту, діями опонентів та своїми власними.

Правовий нігілізм – правове безкультур'я, відкидання або ігнорування права, юридичних норм, правових цінностей, зневажливе ставлення до правових традицій.

Правова поведінка – соціально значуща поведінка суб'єктів, передбачена нормами права, підконтрольна свідомості і волі й має юридичні наслідки.

Праця – це доцільна діяльність, спрямована на створення матеріальних і

культурних цінностей. Праця є основою і неодмінною умовою життєдіяльності людей.

Прогноз – ймовірне судження про стан певного явища в майбутньому.

Програма соціологічного дослідження – це документ, що містить методологічні та процедурні передумови наукового пошуку, в якому викладаються основні завдання дослідження, методика й техніка збору та обробки соціологічної інформації.

Проміскуїтет – невпорядковані, нестабільні сімейні стосунки, характерні для первісного людського стада, де всі чоловіки і жінки одночасно і, як правило, на нетривалий термін, могли вступати у статеві стосунки, створюючи сім'ї.

Професія – це спеціальний вид діяльності, який ґрунтується на сукупності теоретичних знань, умінь і досвіду, а також: відповідних навичок. Економічна соціологія приділяє значну увагу вибору і формуванню професій.

Професіограма – опис соціально-економічних, виробничих, санітарногігієнічних, психологічних та інших особливостей професії. Містить чітке визначення вимог до працівника: це знання, необхідні для виконання тієї чи іншої діяльності, перелік необхідних вмінь і навиків, бажані психофізіологічні якості виконавця, професійні і медичні протипоказання. **Професійна сегрегація за ознаками статі** – це нерівномірний розподіл жінок і чоловіків в економіці.

Профілактика конфліктів – сукупність напрямів, засобів та методів управління організаціями, що зменшують ймовірність виникнення конфліктів. **Протосоціологія** – увесь доконтівський період розвитку соціального знання, підготовчий період для соціології як аналітичної науки.

Предмети економічної соціології – це соціально-економічні відносини, процеси і явища, на які спрямовуються вивчення та дослідження, а також різні проблеми.

Предмет соціологічного дослідження – найбільш значимі з теоретичної або практичної точки зору певні особливості, сторони об'єкта, які необхідно дослідити.

Предмет соціології політики – це соціальні механізми влади і впливів у суспільстві на різних етапах його розвитку та функціонування.

Прекрасне – категорія естетики, що відображає явища, які мають вищу естетичну цінність і ставлення до яких має безкорисливий характер.

Предмет конфлікту є його змістовною характеристикою, це суперечність, що лежить в основі конфлікту, це проблема конфлікту (спірне питання або коло питань), яку суб'єкти прагнуть розв'язати вигідним для себе чином. Для аналізу предмета конфлікту надзвичайно важливим є використання таких показників, як: глибина спірних питань, їх кількість та взаємозв'язок, їх значущість для кожного з учасників конфлікту, а також ступінь та характер їх усвідомлення учасниками.

Принципи поведінки суб'єктів конфлікту – правила поведінки суб'єктів конфлікту, дотримання яких сприятиме прискоренню процесу його розв'язання. До них, як правило, відносять: предметом переговорів мають бути лише питання, що безпосередньо торкаються змісту конфлікту; усі

учасники переговорів повинні демонструвати схильність до досягнення консенсусу; у процесі переговорів сторони повинні прагнути до зняття психологічної напруги; сторони мають демонструвати взаємоповагу та належний рівень культури спілкування; на переговорах їх учасники повинні прагнути до створення атмосфери публічного обміну думками, відкрито і аргументовано аналізуючи позиції один одного.

Причини конфлікту – джерела конфлікту, які в узагальненому вигляді являють собою несумісність конфліктуючих сторін за умов обмеженості можливостей їх задоволення. До причин конфліктів, як правило, відносять соціальну нерівність (тобто такий розподіл позицій у ієрархічній системі соціальних відносин, який унеможлиблює досягнення своїх інтересів та задоволення своєї потреби у доходах, знаннях, інформації тощо, певними особами або соціальними групами), обмеженість ресурсів, на володіння якими висуваються претензії; невідповідність реальної дійсності суб'єктивним уявленням про неї (зокрема, неспівпадіння індивідуальних та суспільних цінностей; неадекватність очікувань, практичних намірів та вчинків людей; нерозумінням людьми своїх вчинків стосовно один одного; непорозумінням, логічними помилками та семантичними труднощами, що виникають у процесі комунікації; браком або неякісністю наявної інформації); етнічна або релігійна нетерпимість, ідеологічна зашореність; розходження у поглядах та орієнтаціях сторін-суб'єктів взаємодії.

Разове дослідження дає інформацію про стан об'єкта аналізу, про кількісні характеристики якогось явища або процесу в момент його вивчення. Таку інформацію називають статичною, оскільки віддзеркалює нібито моментальний «зріз» характеристик об'єкта і не дає відповіді на питання про тенденції його змін в часі.

Робочий план дослідження – визначення основних етапів і підетапів всієї роботи, характеризується розстановкою виконавців (з врахуванням того, в якій послідовності процедура передбачає застосування тих або інших методик, здійснюється узгодження в часі різних дій, які виконуються членами дослідницької групи, і визначається елементарний сітковий графік руху всієї роботи). Робочий план перетворюється, по суті, у важливий, як і програма, документ дослідження.

Робоче місце – ділянка виробничої площі, яка закріплена за робітником або групою робітників, обладнана усім необхідним для виконання обумовленої виробничим завданням або посадовими обов'язками роботи.

Розвідувальне (або пілотажне, зондажне) дослідження – найпростіший вид соціологічного аналізу, який дозволяє розв'язувати обмежені завдання. По суті йде випробування інструментарію, тобто методичних документів. Розвідувальне дослідження дозволяє отримати оперативну соціологічну інформацію.

Рольовий набір – це вся сукупність соціальних ролей, що виконується однією людиною.

Рольовий конфлікт – внутрішнє протиріччя, що виникає внаслідок несумісності рольових вимог стосовно прийнятих індивідом ролей, що

виконуються ним одночасно. Неспівпадіння уявлень індивіда про прийняту ним соціальну роль з рольовими вимогами оточення є причиною між: особистісних конфліктів.

Релігія – це певний світогляд, система ритуалів та культів, побудованих на вірі людини у надприродне та священне.

Релігієзнавство – наука про релігії світу, історію, основні принципи та способи їхнього існування

Релігійність – віра людини у Бога, релігійна поведінка, приналежність до релігійної організації.

Релігійна поведінка – дотримання релігійних норм поведінки, відвідування богослужінь, участь у діяльності релігійної общини.

Релігійна свідомість – вірування у священне, надприродне начало, яке визначає характер взаємодії людини і світу, людини і Бога.

Респондент – особа, що бере участь в емпіричному соціологічному дослідженні як джерело усної чи письмової інформації, відповідаючи на запитання, поставлені в соціологічній анкеті чи в бланку інтерв'ю тощо.

Рівень релігійності – співвідношення кількості віруючих і всієї сукупності респондентів.

Сакральне і профанне – священне і світське.

Сакралізація – процес протилежний секуляризації. Підкорення соціальних інститутів і людини релігійному впливу.

Самоконтроль – це внутрішній контроль, пов'язаний з інтерналізацією (засвоєнням) працівником прийнятих в колективі і суспільстві цінностей і норм поведінки. Самоконтроль базується на почуттях обов'язку, відповідальності, професійної честі.

Санкція – засіб регулювання спільнотою поведінки своїх членів, з метою стимулювання бажаної поведінки і припинення небажаної, для забезпечення впорядкованості, внутрішньої згуртованості й безперервності суспільного життя

Соціальне – це сукупність певних рис та особливостей суспільних відносин, що формуються в процесі спільної діяльності індивідів чи спільнот, за конкретних умов і виявляються в їхніх стосунках, ставленні до свого місця в суспільстві, явищ і процесів суспільного життя.

Соціальна спільнота – реально існуюча сукупність індивідів, придатна для емпіричної фіксації, яка характеризується відносною цілісністю і здатністю виступати як самостійний творчий суб'єкт історичної і соціальної дії.

Соціальний зв'язок – це сукупність особливих залежностей одних соціальних суб'єктів від інших, їх взаємовідносини, які об'єднують людей у відповідні соціальні спільноти і свідчать про їх колективне існування.

Соціальні відносини – це усталена система зв'язків між окремими людьми й соціальними спільнотами, які беруть неоднакову участь в економічному, політичному й духовному житті, мають різний соціальний стан, спосіб життя, джерела й рівні доходів та особистого споживання.

Соціальна система – складноорганізоване, цілісне утворення, основними елементами якого є люди, їх зв'язки та взаємовідносини, а також соціальні

інститути та організації, соціальні групи та спільноти, норми та цінності, що надають функціонуванню системи впорядкованого характеру.

Соціальна дія – форма або спосіб розв'язання соціальних проблем і суперечностей, основою яких є зіткнення інтересів основних соціальних сил суспільства.

Соціальні взаємодії – це взаємозумовлені соціальні дії, за яких дії одного суб'єкта є одночасно причиною і наслідком відповідних дій інших суб'єктів. Соціальне явище – це будь-який вияв відносин чи взаємодії людей або окрема подія чи випадок.

Соціальний факт – одинична суспільно значуща подія або певна сукупність однорідних подій, типових для тієї чи іншої сфери суспільного життя або характерних для певних соціальних процесів.

Соціальна група – це сукупність людей, які взаємодіють певним чином на основі взаємних очікувань.

Соціальна фасилітація -Ефект соціальної фасилітації (інгібіції) (англ. *socialfacilitation*) — груповий ефект, що проявляється у підвищенні активності індивіда в умовах здійснення діяльності в групі у порівнянні зі звичним рівнем виконання тієї ж діяльності індивідуально, а також у посиленні домінантних реакцій у присутності інших.

Соціалізація – складний і тривалий процес включення індивіда до системи соціальних зв'язків та відносин, його активної взаємодії з оточенням, у результаті якої індивід засвоює зразки поведінки, соціальні норми і цінності, необхідні для його успішної життєдіяльності у даному суспільстві.

Соціальні рухи – різні форми колективної дії, спрямовані на соціальну реорганізацію; функціонують неформально, хоч деякі з них можуть згодом інституалізуватися.

Соціальний процес – послідовна зміна станів суспільства або його окремих систем.

Соціальне знання – загальнозначущі повсякденні уявлення про порядок "речей" і дій, схематизми оцінювання й практичні рецепти поведінки; знання про соціум і взаємодію соціальних об'єктів.

Соціальна думка – сукупність абстрактних загальних підходів до оцінювання сутності і змісту соціальних фактів, явищ та процесів, тенденцій та закономірностей суспільного розвитку.

Соціальна динаміка – розвиток, зміна, еволюція будь-якого соціального явища (соціальної системи, структури, відносин та ін.) під впливом сил, що діють на нього, у результаті чого це явище відхиляється від попереднього стану. Поняття запровадив О. Конт для аналізу змін або послідовного становлення соціального явища. В сучасній соціології соціальна динаміка розглядається як універсальна властивість соціальних явищ, що обумовлює їх зміну у прогресивному і регресивному напрямках.

Соціальна структура суспільства – (від лат. *Structura* – будова чогонебудь, спільність частин певного цілого) – впорядкована сукупність елементів соціальної системи: соціальних спільнот, груп, організацій, інститутів,

пов'язаних стійкими зв'язками, які називаються соціальними відносинами. **Соціальна стратифікація** – (від лат. Stratut – пласт, прошарок) – ієрархічно організована система соціальної нерівності, яка відображає вертикальну диференціацію суспільства на основі певних рангових параметрів.

Соціальна статика – частина соціології, яка вивчає структури, що забезпечують соціальний порядок та цілісність суспільства, рівновагу його елементів, умови існування й закони функціонування суспільної системи.

Соціальний факт – дії, вчинки і характеристики поведінки людей, соціальних груп, матеріальні і духовні продукти людської діяльності, погляди, думки, оцінки людей, їх взаємодія. Е. Дюркгейм використовував цей термін для характеристики соціальних феноменів, які накладають певні обмеження на дії індивіда. Отже, соціальні факти є зовнішніми щодо індивідів, примусовими, об'єктивними, тобто не є простими продуктами суб'єктивних визначень. Завданням соціології є дослідження соціальних фактів, встановлення їх впливу на соціальні дії особистості.

Соціологія сім'ї – одна із спеціальних соціологічних теорій, об'єктом якої є сім'я як соціальний інститут та мала соціальна група. А предметом – закономірності функціонування сімейно-шлюбних стосунків у соціальній системі.

Соціологія релігії – спеціальна соціологічна теорія, галузь соціологічного знання, яка вивчає як релігію соціальне явище, соціальний інститут, релігійність особи, роль релігії в житті сім'ї нації, суспільства, світу в цілому.

Соціологічне дослідження – система логічно послідовних методологічних, методичних і організаційно-технічних процедур, підпорядкованих єдиній меті: отримати точні об'єктивні дані про соціальне явище чи процес, що вивчається.

Соціальна мобільність – (від франц. Mobile – рухливий) – переміщення індивідів (індивідуальна мобільність) чи соціальної групи (групова мобільність) з однієї рангової позиції в суспільстві, соціальної страти в іншу (вертикальна мобільність), або в рамках однієї рангової позиції – страти (горизонтальна мобільність). Вертикальна і горизонтальна мобільність можуть поєднуватися, відбуватися одночасно, наприклад перехід працівника з однієї фірми в іншу, яка розташована в іншому місті (горизонтальна) із підвищенням по службовій драбині, пов'язаному із збільшенням заробітної плати, виконанням більш кваліфікованої роботи, на більш престижне місце праці (вертикальна). Інтенсивність і спрямованість соціальної мобільності дозволяє соціологам давати оцінку рівню динамічності і відкритості суспільства, судити про життєву кар'єру особистості.

Соціальний простір – середовище, яке формується соціальними суб'єктами і в якому проходить їх життєдіяльність. На відміну від геометричного, фізичного простору, простір соціальний існує не у природі, а в свідомості людей як соціальних істот, створюється нею і водночас формує її, визначаючи їхні уподобання і життєві стратегії, форми та типи взаємодії з іншими учасниками соціального життя.

Соціальний статус – позиція особистості, групи в межах соціальної системи, пов'язана із виконанням певних функцій, наявністю визначених суспільством моделей поведінки – соціальних ролей.

Соціальна група – сукупність людей, які виділяються з решти суспільства за певними суспільно значимими ознаками і об'єднані тривкими соціальними зв'язками, формують своєрідні моделі поведінки.

Великі соціальні групи – фіксуються в масштабах суспільства в цілому (нації, класи, соціальні верстви, професійні групи), об'єднані спільністю інтересів, своєрідною системою цінностей, норм, відносинами, які регулюються певними соціальними інститутами, формують власну субкультуру, виступають суб'єктами соціальної дії. Взаємозв'язки в них мають надіндивідуальний характер.

Соціальний інститут (соціальна інституція – від лат. Institution – улаштування, установа) – певним чином організована, стандартизована і узгоджена форма суспільних відносин, орієнтована на задоволення, соціально значимих потреб. Соціальні інститути створюють можливість для задоволення істотних потреб всіх соціальних суб'єктів тим способом і в тому обсязі, які вважаються суспільством оптимальними і санкціонуються ним. Вони гарантують виконання необхідних функцій і виключення небажаних з точки зору суспільства форм соціальної поведінки, сприяючи безперервності та спадковості соціального життя. Соціальні інститути забезпечують інтеграцію і координацію дій соціальних суб'єктів, створюючи внутрішню стабільність соціального простору. Відповідно до сфер соціального життя інститути можна поділити на політичні, пов'язані із виконанням владних функцій (парламентаризм, політичні партії), економічні, які забезпечують створення і розподіл матеріальних благ (власність, гроші), інститути культури і соціалізації (сім'я, наука, освіта, релігія) тощо. На основі інших параметрів класифікації можна виділити і інші типи соціальних інститутів.

Соціальна організація (від лат. organizo – повідомляю, влаштовую) – цільова структурована, ієрархізована група, створена для досягнення певної мети за допомогою раціональних засобів. Основними елементами організації є: структура, відповідно до статусів та ролей членів організації; персонал, який забезпечує її діяльність, досягнення поставлених перед організацією цілей; технологія, за якою діє організація. Організації можуть бути формальними, дія яких регулюється певними нормативними актами (навчальний заклад, фірма) та неформальними, які створюються, як правило, самими її членами для задоволення власних інтересів (дружнє коло).

Соціальний статус – становище індивіда у суспільстві відповідно до його віку, статі, походження, освіти, власності, сімейного стану тощо

Соціально-економічні відносини – це зв'язки, зумовлені власністю, бізнесом, ринком, підприємливістю, керівництвом та іншою діяльністю.

Соціально-економічні процеси – це послідовна зміна стану, функціонування і розвитку об'єктів, перебігу явищ і дій у соціальній та економічній сферах. **Соціально-економічні фактори** – це причини і задіяні

умови, які пов'язані з діяльністю об'єктів. До основних відносяться людський фактор, фактор часу, інформаційний та науковий.

Соціально-економічні проблеми – це завдання або питання, для вирішення яких немає відповідного матеріального, фінансового, технічного і трудового забезпечення.

Соціальний престиж – співвідносна оцінка, яку дає суспільство статусу особи або соціальної групи.

Соціальна роль – це певні способи поведінки індивіда (або групи), що відповідають прийнятим у суспільстві нормам та здійснюються відповідно до соціального статусу індивіда (групи).

Соціальні норми – сукупність зобов'язуючих принципів, правил, еталонів, вимог, встановлених суспільством, соціальними спільнотами чи уповноваженими соціальними суб'єктами для регулювання соціальних відносин, діяльності та поведінки соціальних суб'єктів на всіх рівнях та в усіх сферах життєдіяльності.

Соціальний тип особистості – певний фіксований набір соціальних властивостей людини, що виявляється у її свідомості та поведінці.

Соціологічний моніторинг являє собою цілісну систему визначення змін в суспільстві на основі аналізу масових уявлень про них. Для цього проводяться щомісячні і щоквартальні експрес-опитування з найбільш актуальних проблем.

Соціометричний метод – це метод опитування, націнений на виявлення міжособистісних відносин шляхом фіксації взаємних почуттів симпатії і неприязні серед членів групи (наприклад, студентської групи).

Соціометричне опитування може проводитися як у формі роздавального анкетування на місці, так і у формі своєрідної анкети – інтерв'ю. В першому випадку дослідник просто роздає респондентам анкети, контролює їх заповнення, а потім збирає їх. У другому випадку дослідник зачитує питальник респондентам, кожний з яких на чистому аркуші паперу, нумеруючи черговість запитань, відразу ж відповідає на них.

Соціально-економічна інформація – це сукупність відомостей і даних про соціально-економічні процеси і явища. Вона виступає предметом і продуктом дослідження, ґрунтується на відповідних носіях. Цінність інформації визначається достовірністю, надійністю і часом.

Соціально-економічні цінності – це речі, предмети, матеріальні і духовні блага, які мають значення для суспільства, спільноти та індивідів. Цінності виступають компонентом культури і соціальної регуляції. Вони формують 439 ціннісних орієнтацій.

Соціальна сфера – це одна з підсистем суспільства (поряд з економічною, політичною і духовною), яка охоплює потреби, інтереси і цілі, пов'язані з послугами і допомогою. Вона характеризується галузевим і територіальним розрізом. Безпосередньо взаємодіє з економічною і політичною сферами і є основним об'єктом економічної соціології.

Соціальний механізм – це сукупність важелів, дій, вчинків та відносин, завдяки яким здійснюється, соціальний процес, пов'язаний з виробництвом, розподілом, обміном і споживанням, послугами і допомогою.

Соціологія політики – це галузь соціологічного знання, яка вивчає взаємозв'язки між: суспільством і державою, суспільством і політичними інститутами, досліджує соціальні механізми влади, механізми впливів у суспільстві.

Соціологія культури – розділ соціології, що досліджує сутність і значення культури в житті людини і суспільства.

Соціологія держави – це складова соціології політики, яка вивчає генезис і функції держави, її типи, форми, функції та структуру апарату держави.

Символічний інтеракціоналізм – соціологічна орієнтація, яка зводить зміст соціальних процесів до взаємодії індивідів у групі і суспільстві. Критикується через те, що не приділяє достатньої уваги різним моментам об'єктивного обмеження соціальної дії.

Соціологія конфлікту – це галузь соціології, яка вивчає природу, механізми виникнення та розгортання, а також способи попередження та розв'язання соціальних конфліктів.

Середній клас – велика соціальна група, яка займає проміжне місце між соціальними "верхами" та "низами". В сучасних суспільствах це, як правило, люди з професійно-кваліфікаційними характеристиками, які дозволяють їм достатньо повно забезпечувати свої основні соціальні потреби, а отже, комфортно почуватися у соціальному середовищі, ефективно захищати власні інтереси, гарантувати сталий розвиток суспільства, його демократичність. **Секта** – тип відокремленої від суспільства релігійної організації, яка протиставляє себе традиційним церквам. Представники цих релігійних організацій активно займаються прозелетизмом.

Сексизм – ідеологія і практика дискримінації людей за ознаками статі. Вона ґрунтується на установках чи переконаннях, у відповідності з якими жінкам (або чоловікам) невірно приписуються (або заперечуються) відповідні якості.

Сім'я – заснована на шлюбі, кровній спорідненості чи усиновленні мала соціальна група, членів якої пов'язує взаємна моральна і юридична відповідальність, взаємодопомога та підтримка. Членів сім'ї, як правило, об'єднує спільне проживання, ведення домашнього господарства, що у ряді випадків сучасним правом у демократичних суспільствах, в т. ч. і в Україні, може також: трактуватися як сімейні стосунки, існування сім'ї *defacto*. Сім'я як соціальний інститут – один з підходів до вивчення сім'ї, який дозволяє з'ясувати її соціальну сутність у певній суспільній системі: місце і роль сім'ї в ній, способи регуляції сімейно-шлюбних стосунків, узагальнені характеристики сімейно-шлюбної поведінки різних суспільних груп у певних економічних і культурних умовах, особливості функціонування сім'ї пов'язані з дією системи суспільних чинників, співвідношення сімейних ідеалів з реальними моделями сімейних стосунків, особливості формування та реалізації її соціального потенціалу, напрями сімейної політики тощо. Сім'я як мала первинна соціальна група – аналізується соціологами з метою

встановлення типу та форми сім'ї її структури, системи регуляторів внутрішнього сімейного життя, системи лідерства, групової згуртованості, характеру групової взаємодії членів сім'ї, а також для характеристики зв'язків і відносин сім'ї з іншими соціальними підсистемами в рамках соціальної структури суспільства.

Сімейна політика (від *politike* – мистецтво управління державою) – один з напрямів соціальної політики, який визначає ставлення держави, суспільства до сім'ї способи та форми регулювання сімейно-шлюбних стосунків з метою оптимізації її функціонування. Найбільш актуальними напрямками сімейної політики сучасної української держави є визначення заходів, спрямованих на зміцнення інституту сім'ї підвищення рівня шлюбності та запобігання дестабілізації сімей, розлученням, нарощення асоціального потенціалу, в т.ч. активізація репродуктивних функцій в зв'язку із загрозою депопуляції а також створення сприятливих умов для її функціонування як одного з основних агентів соціалізації особистості.

Субкультура – система цінностей, установок, способів поведінки і життєвих стилів певної соціальної групи.

Суб'єкти конфлікту – конфліктуючі сторони, безпосередні учасники конфлікту, які є основними структурними елементами будь-якого конфлікту, оскільки вони породжують сам конфлікт, надають йому того чи іншого змісту та гостроти, визначають його тривалість та зміни.

Суцільне дослідження – це дослідження, в якому об'єктом є вся сукупність респондентів, яка належить до якоїсь спільноти або групи. Найкрупніша з таких спільнот – населення країни. Але є і дрібніші, наприклад: персонал підприємства, мешканці невеликого міста, села тощо. Різновидністю суцільного дослідження є перепис населення.

Склянна стеля – невидимі і формально не позначені бар'єри, які перешкоджають кар'єрному росту жінок. Володіючи однаковим або переважаючими, в порівнянні з колегами-чоловіками, рівнем професіоналізму, жінки, тим не менше, "зупиняються" в кар'єрному рості переважно на рівні виконавців, або в кращому випадку, стають заступниками керівника.

Спрямованість особистості – стан готовності до діяльності що виникає внаслідок відображення дійсності, певних її об'єктів у свідомості відповідно до потреб та інтересів особистості, її ціннісних орієнтацій.

Спеціальність – це сукупність знань, умінь і навичок, які набуті під час спеціальної підготовки і нагромадження відповідного досвіду. Під спеціальністю розуміється окрема галузь науки і освіти.

Економічна соціологія вивчає утворення спеціальностей у соціальній та економічній сферах.

Спосіб життя – це вид життєдіяльності індивіда чи спільноти, зумовлений соціально-економічними умовами, матеріальними і духовними цінностями, рівнем культури, світоглядом, ідеєю та ментальністю.

Спостереження можна в першому наближенні визначити як планомірне цілеспрямоване сприйняття явищ, результати якого в тій або іншій формі

фіксуються дослідником і потім перевіряються. При цьому збирається і фіксується за допомогою технічних приладів (кінокамера, фотоапарат, магнітофон, телевізійна та інша техніка) лише та інформація, яка може бути використана для опису, а потім, і пояснення проблемної ситуації, яка досліджується.

Спостереження включене (спостереження зсередини), коли спостерігач стає повноправним учасником групи, яку він спостерігає.

Стандартизоване спостереження, у якого є чітко фіксовані приписи відносно предмета і процедури спостереження. Класифікація спостереження, виходячи з тих або інших особливостей його організації: – лабораторне спостереження, коли об'єктом спостереження є більш або менш наближена до реальності модель; – польове спостереження, коли об'єктом спостереження є реальний соціальний процес, той або інший аспект соціальної дійсності; – систематичні спостереження, які проводяться за заздалегідь суворо розробленим планом вивчення об'єкта протягом певного часу; – несистематичні спостереження (короткочасові), коли вони проводяться іншими способами (із документів, за допомогою опитувань і т. д.). Кожний вид (тип) спостереження має свої позитивні і негативні сторони.

Стан релігійності – регіональний, національний, суспільний, цивілізаційний, якісно-кількісний показник релігійності.

Стать – анатомо-фізичні особливості людей, на основі яких людські істоти розрізняються як чоловіки та жінки.

Статус аскриптивний (приписаний) – складова соціального статусу, що формується незалежно від волі, бажання та зусиль самого індивіда (стать, раса, успадкований титул тощо).

Статус здобутий – складова соціального статусу, що формується завдяки волі та зусиллям самого індивіда (освіта, кваліфікація, професія, почесне звання тощо).

Ставлення до праці – поняття, яке відображає фундаментальні засади системи цінностей особистості, комплекс мотивів, які пов'язують особистість з діяльністю і суспільством. Вміщує в себе: ставлення до праці в конкретних виробничих умовах, ставлення до професії, сприйняття праці як однієї з найважливіших життєвих цінностей. Ставлення до праці залежить від складної системи мотивів трудової діяльності, пов'язаних передусім із заробітною платою, стосунками в колективі, змістом самої праці тощо. Інтегрованим емпіричним показником ставлення до праці виступає задоволення працею. **Стиль керівництва** – це звична поведінка керівника по відношенню до підлеглих. Стиль керівництва визначається і як відносно стійка система методів, способів і прийомів впливу керівника на підлеглих з метою реалізації його відповідних управлінських функцій. Формується під впливом численних об'єктивних та суб'єктивних чинників і характеризує індивідуальність керівника. Що ж до видів стилю керівництва, то їх можна зобразити у вигляді шкали, на одному полюсі якої – так званий демократичний стиль (керівник уникає нав'язування своїх рішень підлеглим, радиться з ними, обговорює різні варіанти рішень та ін.), на другому –

авторитарний (характеризується максимальним зосередженням ініціативи в руках керівника, прагненням його всіляко контролювати підлеглих), а в проміжку – різні поєднання того й іншого.

Стимулювання праці – спонукання людей до праці, підвищення трудової ініціативи, зацікавленості в результатах роботи індивіда чи колективу, а також заохочення прагнення до вдосконалення професійної майстерності, ефективного використання засобів праці, оновлення технологічних і організаційних форм виробництва. Стимулювання праці здійснюється за допомогою економічних (заробітна плата, премії, податок, кредит).

Секуляризація – процес відокремлення церкви від держави і школи, деінституціоналізація церкви, зменшення ролі віри, духовенства в системі норм і цінностей людини і суспільства.

Структуралізм – напрям в сучасній, переважно французькій соціології, який надає пріоритет структурному методу пізнання всіх явищ і процесів соціального світу. Структуралісти (К. Леві-Строс та ін.) вважають, що соціальні структури реально існують в мові і функціонують незалежно від людей. Тому метод структуралізму органічно зв'язаний з методом вивчення мови: як особливого роду мови розглядаються, наприклад, структура спорідненості, міфи, ритуали. Структуралісти прагнуть зрозуміти взаємозв'язки соціальнокультурних утворень як знакових систем, виявити незалежні від людської свідомості механізми соціальної дії.

Стратегія виходу з конфлікту – головні лінії поведінки на завершальному етапі конфліктної взаємодії. Серед основних стратегій виходу: ♣ компроміс – часткове досягнення своїх інтересів конфліктуючими сторонами на основі взаємних поступок, відмови від окремих вимог і претензій, часткового визнання вимог і претензій іншої сторони. Ефективним буває, коли учасники усвідомлюють рівність своїх прав і обов'язків; ♣ співробітництво – конструктивне розв'язання проблеми конфлікту на основі взаємного коригування його суб'єктами своїх цілей, позицій, узгодження інтересів. Найефективнішим буває в умовах тісної взаємозалежності сторін та важливості конструктивного вирішення для них обидвох; ♣ домінування – задоволення інтересів однієї з конфліктуючих сторін за рахунок іншої шляхом нав'язування їй вигідного для першої сторони рішення. Виправдане, коли запропоноване рішення є конструктивним, а часу на переконування опонента обмаль; ♣ пристосування – вимушена або добровільна відмова від боротьби однієї з конфліктуючих сторін за умов усвідомлення своєї неправоти, необхідності збереження добрих стосунків з опонентом або сильної залежності від нього, незначущості проблеми, з приводу якої виник конфлікт, загроза великих збитків у разі подальшого відстоювання своєї позиції. **Суспільство** – сукупність усіх засобів взаємодії та форм об'єднання людей, що склалися історично, мають спільну територію, загальні культурні цінності та соціальні норми, характеризуються соціокультурною ідентичністю її членів.

Творчість – продуктивна діяльність, що здатна породжувати щось якісно нове у матеріальній і духовній сферах.

Технократизм – напрям в соціології, згідно з яким сучасне суспільство регулюється принципами техніко-організаційної реальності, носіями якої є технократи: інженери, організатори виробництва, експерти.

Теорія соціології економіки – це система наукових положень, ідей, гіпотез і концепцій, що ґрунтується на вивченні дій економічних і соціальних законів, закономірностей і принципів, а також: на понятійному апараті, щодо соціально-економічних відносин та соціально-економічних процесів.

Теологія (Богослов'я) – система доведення істинності тої чи іншої релігійної догматики, моралі, норм і цінностей духовного життя (включає догматику, апологетику, екзегетику і ін.).

Теоретичне соціологічне дослідження – глибоке узагальнення нагромадженого матеріалу в галузі соціального життя та отримання на цій основі нового знання про об'єкт пізнання.

Трудові переміщення – процес, що зумовлює зміни положення працівників у системі суспільного поділу праці. Основні види трудових переміщень: професійно кваліфікаційні; територіальні; галузеві (міжгалузеві), внутрішньо-організаційні переміщення. Професійно кваліфікаційні переміщення характеризують зміни позицій працівника в посадовій, кваліфікаційній ієрархії. Територіальні переміщення відбуваються між економічними районами, населеними пунктами, виконуючи функцію перерозподілу працездатного населення. Галузеві переміщення, з одного боку, сприяють перебудові галузевої структури виробництва, з іншого, можуть викликати явища незбалансованості в розвитку промисловості. Внутрішньо-організаційні переміщення здійснюються між підрозділами (цехами) всередині підрозділів.

Трудова поведінка – становить систему пов'язаних між собою вчинків і дій, які люди здійснюють у виробничій сфері під впливом особистих і групових інтересів задля задоволення своїх потреб. За типами і формами трудова поведінка поділяється на функціональну, економічну, організаційну, цивільну, інноваційну, деструктивну тощо.

Умови праці – сукупність особливостей знарядь і предметів праці, стану виробничого середовища та організації праці, які суттєво впливають на стан здоров'я, настрій та працездатність людей. Виділяють такі чинники, що визначають стан умов праці: рівень механізації та автоматизації виробничих процесів, інтенсивність праці; фізико-хімічні особливості виробничого процесу (хімічний склад повітряного середовища, вібрація, контакти з токсичними речовинами тощо; кліматичні умови і температура, повітряний тиск, вологість та ін.; біологічні умови), контакти з тваринами, рослинами. Особливу роль серед умов праці відіграють естетичні елементи виробничого середовища (кольорове оформлення виробничих приміщень, функціональна музика, а також різні характеристики організації праці: тривалість робочого дня, тижня, змінність, кількість перерв тощо. Окрім того, у соціології праці виділяють нормальні та шкідливі умови праці.

Умови конфлікту – соціальні обставини, які сприяють тому, що потенційна можливість конфлікту перетворюється на конфліктну реальність. До умов конфлікту, як правило, відносять соціальну напругу, яка являє собою психологічний стан людей, що вважається до певної міри природним і розглядається як захисна реакція соціального організму на соціальні зміни, що відбуваються.

Соціальна напруга – це три складові: проблема – суперечність, ставлення населення до влади та ситуації, готовність до активних форм протесту. Важливою умовою переростання соціальної напруги у конфлікт є посилення стану незадоволеності існуючим станом справ або розвитком подій та усвідомлення потенційним суб'єктом конфлікту неможливості змінити ситуацію звичайними способами взаємодії. Ще однією умовою виникнення конфлікту є пред'явлення учасниками конфлікту односторонніх або взаємних претензій, прагнення довести їх правомірність, звинувачення опонента у небажанні вирішувати спірні питання законними, справедливими методами. Обов'язковою умовою виникнення конфлікту є руйнування традиційних структур соціальної взаємодії, перехід до взаємних звинувачень та погроз, наростання агресивності, а у кінцевому рахунку – формування "образу ворога" та установки на боротьбу з ним.

Учасники конфлікту – люди, групи, організації, яких так чи інакше торкається конфліктна проблема. Соціологія конфлікту поділяє всіх учасників на основних (прямих) та неосновних (опосередкованих).

Учасники конфлікту основні – це завжди прямі, безпосередні сторони, що беруть участь у протиборстві. Саме їм належить вирішальна та найбільш активна роль у його виникненні та розвитку. Основні учасники конфлікту є його головними діючими особами, суперечність їхніх інтересів лежить в основі протиборства. Тому основних учасників називають суб'єктами, або опонентами (від слова лат. *opponens* – той, хто заперечує). У зв'язку з тим потенціалом або силою, якою володіють сторони, що беруть участь у конфлікті, виділяють таке поняття як ранг опонента. Чим більшою є можливість у учасника конфлікту впливати на хід протиборства, тим вищим є його ранг. Ранжування можна проводити за різними критеріями: фізичною силою, політичною та економічною могутністю, ресурсним, адміністративним, або інформаційним потенціалом. У різних конфліктних ситуаціях може бути попит на різний потенціал учасників конфлікту. Якщо має місце фізична боротьба, ранг опонентів буде визначатися їх мускульною силою, в економічних конфліктах все буде залежати від економічного потенціалу. Учасники конфлікту неосновні – до них зараховують всіх інших учасників конфлікту. Їх іноді називають опосередкованими учасниками. За визначенням їм належить другорядна роль у виникненні та розвитку конфлікту. Часто неосновних учасників називають «третьою стороною конфлікту».

Управління конфліктами – це цілеспрямований вплив відповідних державних органів, громадських організацій на характер відносин між соціальними суб'єктами з метою: ♣ уникнення конфліктної взаємодії; ♣

усунення чи мінімізації причин ймовірних конфліктів; ♣ а уразі їх виникнення – коригування поведінки учасників конфлікту у напрямку пошуку взаємоприйнятних шляхів його конструктивного розв'язання.

Фокус-група – метод фокусованого групового інтерв'ю, що має спільні риси з деякими варіантами опитування, скажімо – з груповим інтерв'ю. Проте фокусоване групове інтерв'ю є не просто чергуванням запитань інтерв'юера і відповідей респондентів, а є свого роду дискусією. Респонденти мають більше свободи тут у виборі форми вираження своїх почуттів і думок щодо заданої теми. Застосування цього методу стимулює виникнення нових запитань, а предмет розмови може набувати несподіваних обрисів (у цьому виявляється гнучкість методу). Особливістю методу є те, що дискусія має фокусований характер: тема дискусії, логіка і форма запитань (кількість яких має не перевищувати десять) визначаються заздалегідь і фіксуються в інструкції ведучому.

Фемінізм – суспільний рух та науковий напрям, метою якого є повна рівноправність чоловіків і жінок у всіх сферах життя.

Фемінність – це психологічні характеристики, пов'язані із жіночою статтю, історично сформовані особливостями культури певного суспільного середовища. Фемінність асоціюється з інтравертністю, залежністю, неспіливістю, сентиментальністю.

Форми сім'ї та шлюбу – способи організації сімейно-шлюбних стосунків у певному суспільстві, виділені на основі параметрів кола та кількості осіб, які вступаючи в шлюб, творять сімейний осередок. Наприклад: — моногамія передбачає, що одна людина у даний проміжок часу може мати лише одного шлюбного партнера; — полігамія – санкціонує шлюб однієї особи з кількома партнерами одночасно і може бути реалізована у варіантах полігінії, коли один чоловік має двох і більше дружин та поліандрії, при якій одна жінка перебуває у шлюбі більше, ніж: з одним чоловіком одночасно. — груповий шлюб санкціонує одночасне сімейне співжиття кількох чоловіків та жінок, які не створюють відокремлених подружніх пар. Тип сім'ї визначається за кількістю і характером сімейних пар, які проживають разом і ведуть спільне господарство, виховують дітей: розширена (складна) сім'я складається із сімейних пар батьків та дорослих дітей, які проживають разом; є характерною для традиційного доіндустріального суспільства; нуклеарна (проста) складається із однієї сімейної пари, можливо, з дітьми. Може існувати у варіантах повної сім'ї, в якій є обидва члени сімейної пари та неповної, або монобатьківської, де один із батьків (чоловік чи жінка) виховує дітей.

Функції соціології економіки – це види соціально-економічних досліджень, які інформують, прогнозують, оцінюють і контролюють функціонування і розвиток соціально-економічних об'єктів.

Функціоналізм – один з напрямків макросоціологічного підходу до аналізу і розуміння суспільства, механізмів його функціонування і розвитку. За функціоналізмом, суспільство – це нерозривний організм, який складається з

взаємозалежних елементів, що виконують певні функції. Останні спрямовані на задоволення суспільних потреб і забезпечують цілісність і сталість суспільства.

Футурологія – у широкому розумінні – сукупність уявлень про майбутнє людства, у вузькому – галузь наукових знань, що охоплює перспективи соціального розвитку; часто вживається як синонім прогнозування та прогностики.

Філософія релігії – філософське вчення про Бога і релігію, взаємодію Бога і людини, особливий спосіб філософствування.

Характер праці – категорія, яка характеризує соціально-економічну природу трудового процесу, суспільну форму його організації, спосіб взаємодії людей у процесі праці. Відображає ступінь розвинутості виробничих відносин, спосіб поєднання працівників із засобами праці. До показників характеру праці відносять форму власності, ставлення працівників до засобів виробництва, розподільчі відносини, ступінь соціальних відмінностей у процесі праці та ін. **Харизма** – здатність деяких лідерів вселяти своїм послідовникам віру в їхні надлюдські сили і здібності.

Хоуторнські експерименти – дослідження, яке проводила протягом 12 років (з 1924 р.) на Хоуторнському заводі "Вестерн електрик " поблизу Чикаго (США) група американських науковців на чолі з професором Е. Мейо. Висновки експерименту призвели до перевероту, який відомий як переверот "людських відносин" у промисловості.

Храмова культура – споруди, пов'язані з релігією, з богослужінням, з церквою; та, що належить церкві.

Християнство – одна із трьох світових релігій (поруч з буддизмом і ісламом), названа іменем її засновника Христа (грец. – «помазаник», «месія»). Виникло на початку I ст. у Палестині, в IV ст., наслідує ідею єдиного Бога, яка визріла в іудаїзмі – ідею Творця, абсолютно всеблагого, який має абсолютні знання, могутність, має причину в самому собі, по відношенню до якого всі істоти і предмети є його творіннями; усе створено Богом із нічого. В основу християнської релігії лягла віра у викупну місію Ісуса Христа, котрий своєю страждницькою смертю викупив гріхи людства; віра у друге пришествя Христа, котре має відбутись у майбутньому; у Страшний суд, у небесне воздаяння і становлення царства Божого.

Цивілізація – стадія розвитку людства, яка слідує після дикості і варварства (Л. Морган); це такий рівень і стан суспільства, якому притаманні високий злет культури та її ефективне функціонування в усіх його сферах.

Цінності особистості – це відносно стійке та соціально зумовлене ставлення особистості до об'єктів духовного та матеріального світу, уявлення людини про найбільш значущі, важливі цілі життя та діяльності, а також: засоби їх досягнення.

Ціль – це бажаний результат діяльності, яка ґрунтується на інтересах і потребах та служить для постановки завдань. Вивчається і досліджується соціологією економіки.

Церква – тип традиційної релігійної організації, соціальний інститут, який здійснює релігійну діяльність і характеризується системою централізованого управління, загальними для прихильників принципами релігійного вчення і культури. У більшості країн відокремлена від держави і школи, але підтримує тісні стосунки з основними інститутами суспільства.

Чиказька школа – самостійний напрямок, що склався на початку ХХ ст. в США на базі спеціального підрозділу Чиказького університету, який зробив великий внесок в розвиток емпіричних соціальних досліджень, особливо у 20- 30-ті рр. У витоків цієї школи стояли перший президент Американського соціологічного товариства Л.Ф. Уорд, його учень, перший декан першого у світі факультету соціології А.В. Смолл.

Шлюб – суспільновизнаний і санкціонований юридично, чи звичаєвим правом союз, який має на меті створення сім'ї , її легалізацію в суспільстві.